ISSN: 2147-1061

ANAYASA HUKUKU DERGİSİ
JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW
REVUE DE DROIT CONSTITUTIONNEL

Cilt: 11/Sayı: 22
Volume: 11/Issue: 22
Yıl/*Year: 2022*

Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği (Anayasa-Der) Yayını
Published by the Association of Research on Constitutional Law (ARCL)
Publiée par l'Association de Recherches en Droit Constitutionnel (ARDC)

Anayasa-Der, IACL (Anayasa Hukuku Uluslararası Derneği) üyesidir
ARCL is member of the IACL/ARDC est membre de l'AIDC

ANAYASA HUKUKU ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

TR Dizin Hukuk Veri Tabanında Dizinlenmektedir

TÜBİTAK
ULAKBİM

Anayasa Hukuku Dergisi
Journal of Constitutional Law/Revue de Droit Constitutionnel

"Hakemli Dergidir"/*"Peer reviewed Journal"*

Cilt: 11/Sayı: 22
Volume: 11/Issue: 22
Yıl/*Year:* 2022

Yayın Sahibi/*Publisher*: Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği adına İbrahim Ö. Kaboğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ *Responsible Manager*: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu

Yayıncının Adı/ *Name of Publishing Company:* Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği

Basımcının Adı/*Printed by*: Net Kırtasiye Tanıtım ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti. (Net Copy Center)
(Sertifika No/*Certificate No.:* 47334)
Tel: 0212 249 40 60

Basıldığı Yer/*Place of Publication*: İnönü Cad. Beytülmalcı Sk. No: 23/A Gümüşsuyu/Beyoğlu-İstanbul

Basım Tarihi/Publication Date: 2022

Yönetim Yeri/*Place of Management*: Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği
Kasap İsmail Sok. No: 7/5
Hasanpaşa-Kadıköy/İSTANBUL

E-posta/*E-mail*: anayasader@gmail.com.tr

Yayın Dili/*Published on Language*: Bilimsel - Türkçe/İngilizce/Fransızca

Yayın Türü/*Type of Publication*: Bu dergi yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası, süreli hakemli bir hukuk dergisidir/
This journal is a peer-reviewed international law journal published two times in a year

Basılı ISSN: 2147-1061
Online ISSN: 2149-4150

Katkıda bulunmak isteyenler için iletişim bilgileri/
All correspondence concerning articles and other submissions should be addressed to:
E-mail: anayasahukukudergi@gmail.com

Bu dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Articles published in this journal represent only the views of the contributors.

Copyright © 2022
Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu'nun yazılı izni olmadan, fotokopi yoluyla veya elektronik, mekanik ve sair suretlerle kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kayda alınamaz.
All rights reserved. No part of this publication may be copied, reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior expressed permission in writing by Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu

ANAYASA HUKUKU ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
Kasap İsmail Sok.No: 7/5 Hasanpaşa, Kadıköy/İSTANBUL

- Araştırma Makalesi -

[H] ANAYASAL DÜZENİN SİYASAL BİR AKTÖRÜ OLARAK ANAYASA MAHKEMESİ
(1982 Anayasası Döneminde Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Davranışçılığı)[*]

(THE CONSTITUTIONAL COURT AS A POLITICAL ACTOR OF THE CONSTITUTIONAL ORDER
(Judicial Behaviorism of the Turkish Constitutional Court in 1982 Constitutional Era)

Bülent Yücel[**]

ÖZ

Anayasa Mahkemeleri (AYM), anayasal konumu içinde görevlerini yerine getirirken, aldıkları çeşitli kararlarla, Anayasasının kurguladığı siyasal düzeni ciddi derecede etkileyecek sonuçlar yaratmaktadırlar. Mahkemeler, kurumsal anlamda apolitik olma zorunluluğuna karşın, işlevsel bağlamda yasama – yürütme geriliminin tam ortasında kalabilmektedir. Bu yüzden, AYM'ler, kendilerine yönelen bütün yargısal aktivizm itiraz ve eleştirilerine karşın anayasanın tasarladığı siyasal düzende bir çeşit siyasal aktöre dönüşmektedirler. Özellikle merkezi anayasaya uygunluk denetiminin Avrupa merkezi mahkeme modeline yapıldığı anayasal sistemlerde söz konusu olan bu olgu, Türk Anayasa Mahkemesi (TAYM) için de geçerlidir. Mahkemenin, görev ve yetki kapsamındaki

---

[H] Hakem denetiminden geçmiştir.

[*] Bu makale 19.07.2022 tarihinde Yayınevimize ulaşmış olup, 27.07.2022 tarihinde birinci hakem; 12.08.2022 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

[**] Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku ABD öğretim üyesi, byucel@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6554-0823

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Bu makaleye atıf için; Yücel, Bülent, "Anayasal Düzenin Siyasal Bir Aktörü Olarak Anayasa Mahkemesi (1982 Anayasası Döneminde Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Davranışçılığı)", Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt No.: 11, Sayı No.: 22, 2022, s. 463-492.

bütün işlerinde verdiği kararlar, bu tartışmanın sürekliliğinin temel nedenini oluşturmaktadır.

TAYM'ın 1982 Anayasası dönemindeki kararlarıyla oynadığı siyasal rolün inceleneceği bu yazının ilk kısmında, siyasal – hukuksal – yargısal alan ilişkilenmelerine; ikinci kısmında ise Mahkemenin belirleyici kararlarıyla yarattığı siyasal etkiye yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Yargısı, Yargısal Davranışçılık, Kendi Kendini Sınırlama, Meşruiyet, Değer Koruyucu Yaklaşım

ABSTRACT

The Constitutional Courts, while performing their duties as per their constitutional status, may considerably affect the political order established by the Constitution, with the several decisions they make. Despite the necessity of remaining institutionally bi-partisan, Constitutional Courts may find themselves in the middle of the tension between the legislative and executive. Therefore, Constitutional Courts turn into active political actors of the political order designed by the constitution, despite all the objections and criticisms of judicial activism directed at them. This is particularly the case in the constitutional systems where constitutional review is based on European model of central court; and is also valid for the Turkish Constitutional Court (TCC). The decisions of the TCC concerning both its duties and jurisdictions constitute the main reason of this ongoing debate.

This article will examine the political role played by the TCC with its decisions during the period of the 1982 Constitution. The first section is devoted the relations between the political- legal-judicial powers. A discussion will follow the second part, about the political effect created by the Court's high-profile decisions.

Keywords: *Constitutional Review, Judicial Behaviorism, Judicial Self-restraint, Legitimacy, Value Protecting Approach*

***

GİRİŞ

Devletleşme becerisini gösteren bütün toplumların vazgeçilmez düzen(leme) aracı hukuktur. Yürürlük hukukunun, salt bilimsel bir çalışma malzemesine dönüştürülmesi, yaygın(laştırılmış) bir eğilimdir ancak bu kabulün kendisi, pozitif hukukun anlamlandırılmasını eksik bırakan bir özellik göstermektedir. İnsana ilişkin her şeyin temelinde bir "tercihin" bulunması, bu eksikliğin ana nedenini oluşturmaktadır. Mevzuatın, savlandığının aksine, kural koyucuların dünya görüşlerinin doğal uzantısı olması, onu, bir siyasal ürün haline getirmektedir. Dolayısıyla söz konusu salt "bilimsel" çözümlemenin önündeki en önemli itirazın kaynağını da bu gerçeklik oluşturmaktadır. Pozitifleşen hukuk -tarihin her döneminde- aslında "siyasallaşan tercihin" kurallaşan biçimini ifade etmektedir. Ortaya çıkışı itibarıyla siyasal alanın içinde kalan hukuk kurallarını, "uygulanış" aşamasında benzer bir değerlendirmeye bağlı kılmak olanaklı değildir. Aksine hukuk uygulayıcısından, herkes için "nesnel" ve "aynılaşan" bir anlamlandırma ve kullanım beklenmektedir. Yürürlük hukukunun uygulanmasındaki asıl sorunsalı, uygulayıcının kuralın somutlaşmasını sağlarken gerçekleştirdiği bilişsel ve duygusal faaliyetin öznelliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum olan hukukun (*de lege lata)* olması gereken hukuktan (*de lege feranda)* hiçbir zaman koparılamayacağının da bir göstergesidir.

Mevzu hukukun uygulanmasında gereksinim duyulan anlamlandırma çabası, kaçınılmaz olarak öğretide ve siyasal alanda tartışmalara yol açmaktadır. Son iki yüzyıl içinde yaygınlaşan ve neredeyse teamüli bir kurala evrilen "anayasasız olmaz" esası[1], kurulan her yeni devletin ya da siyasal sistemin başlangıç noktası olmuştur. Anayasalı ülkelerde, siyasal iktidar kullanımının, kurucu metnin kural ağı içinde çeşitli devlet işlevleri olarak paylaştırılması düşüncesi, vazgeçilmez bir hale gelmiştir. Bu kabul, katılaştırılmış üst(ün) kuralın, iktidar olgusunu sınırlandıran hukuki bir araç olarak görülmesine yol açmıştır. Burjuva demokratik devrimlerinin inşa ettiği modern devlet[2] aygıtının alamet-i farikasına dö-

[1] Büyük Britanya, Suudi Arabistan gibi örneklerin azlığı bu yaygınlığın kanıtı olarak sunulabilir keza, Britanya'nın da İsrail gibi çok parçalı bir anayasal düzene sahip olduğu unutulmamalıdır.

[2] Klasik devlet aygıtının ve örgütlenme şemasının değişen toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullara uygun hale getirilmesinin iradi bir sonucu olan modern devlet tercihi, "zora dayalı ve merkezi yönetimin gelişmesi", "egemenlik kaynağının değişimi", "ülke unsurunun jeopolitik bir anlam kazanması", "insan topluluğunun ulusallaşmaya

nüşen anayasalar, salt hukuksal içerikleriyle ele alınsa da gerçekte, yapıcıları itibarıyla başından sonuna, "bir" / "ortaklaştırılmış" ideolojik tercihin siyasal yansımasıdırlar.

Siyasal düzenin, anayasallaştırılması sürecinin yaygınlaşarak kurumsallaşması, siyasal alanın geçirdiği değişim ve dönüşüm bakımından yeniden bir gözden geçirme yapmamızı gerektirmektedir. Buna göre, yasama ve yürütme erkleri tanımladığımız geleneksel mücadele aktörlerinin odaklanılması, anayasal siyasal yapının anlaşılışında ciddi bir yetersizliği ortaya çıkarmıştır. Erkler ayrılığı kuramının, "edilgen", "nesnel" ve "bağımsızlık" özellikleri ön plana çıkarılan yargı unsurunun sistem içi bir mutlak olmadığı, "anayasa yargısı" özelinde, açık biçimde kendisini duyumsatmaktadır. Özellikle Kelsenist[3] temelli Avrupa mode-

başlayarak yurttaşlık olgusunun ortaya çıkması", "kurumsallaşan siyasi iktidarın varlığı", "devlet erkleri arasında kurulan resmi bir eşgüdüm ilişkilenmesi" ve "demokratik meşruiyetin ön plana çıkması" esasları üzerinde biçimlendirilmiştir. Ayrıntılı okuma için bkz. (Gianfranco Poggi, Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği Çev.: Aysun Babacan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2007), 27 – 46). Benzer bir okuma için bkz. (Christopher Pierson, Modern Devlet Çev.: Dilek Hattatoğlu. (İstanbul Çivi Yazıları, 2000), 19 – 57).

[3] Hans Kelsen'in saf hukuk kuramı olarak adlandırdığı pozitif hukuk kuramı, "olan ve olması gereken" ile "norm ve açıklama" kavram ikililerini esas almaktadır. Buna göre, açıklamalar, doğru veya yanlış bir nesnenin tanımlanmasını ifade ederken; hukuksal otoritenin koyduğu normlar geçerli ya da geçersiz olarak bir öneme sahiptirler. Kelsen, kuramını, hukukun kendi içinde tutarlı, eksiksiz ve boşluk barındırmaz bir anlayışa dayandırmaktadır. Bu nedenledir ki; aynı hukuk düzeni içinde birbiriyle çelişen kurallara yer yoktur. Aksi kabul, birbiriyle ters düşen ama geçerli iki kuralın varlığına işaret eder ki; bu eksiksiz tutarlılık ile geçerlilik ilkelerine ters düşülmesine yol açacaktır. Bu yüzden kurallardan biri pek tabii ki geçersizleşerek söz konusu çelişki ortadan kaldırılacaktır. Hukuk düzeninin somutlaşmış yapısında en üst norm/ölçü norm niteliği kazandırılan anayasa kuralı karşısında yasanın durumunu anlatan belirleyici kavram, "normlar hiyerarşisi"dir. Bir hukuk sistemindeki bütün kuralların, yapılışı, içeriği ve doğurduğu hukuki sonuçları itibarıyla aynı düzeyde olmadığına dayanan hiyerarşik ilişkilenme, kurallar arasında bir altlık-üstlük ilişkisi kurmaktadır. Buna göre üst norm altındakilerin kaynağıdır ve diğerleri kendi kaynaklarına aykırı olamazlar. Yoksa kurallar bütününün uyumlu yapısı bozulacaktır. Buradan yola çıkarak "anayasaya aykırı yasa" olabilir mi? sorusuna Kelsen'in yanıtı olumsuzdur. Öyle ki geçerliliğini anayasadan alan bir kuralın anayasaya aykırılığı zaten söz konusu olamaz. Yine de anayasaya göre yürürlüğe sokulmuş bir hukuk kuralının iptal edilene kadar geçerli kabul edilmesi gereklidir. Anayasaya uygun olmayan normun iptaline kadar hukuken ayakta kalmasını, "normun alternatif karakteri" ile mantıki bir

linin[4] yapısal örgütlenişi, görev ve yetki tanımı ile işletiliş biçimi, AYM'yi, verdiği çeşitli kararlarda, sistemin edilgen siyasal öznesi olarak varsayılmasına ve diğer aktörlerin tartışma nesnesine dönüştürmektedir. Mahkemenin faaliyetiyle yarattığı sonuçlar açısından, gözden hiçbir zaman kaçırılmaması gereken sorunsal, "ölçü kural(lar)ın" belli bir siyasaya dayanan ideolojik içeriğidir. Bu kaçınılması olanaksız olgu, AYM kararlarının, işlevsel etkisini farklılaştırmakta ve kendisini de salt bir yargı organı olmanın ötesine geçirmektedir.

1. SİYASAL ALAN İÇİNDE ANAYASA YARGISININ YERİ

1.1. Devletin Modern Hali ya da Kartların Yeniden Dağıtılması

18. yy. Dünyası'nın geçirdiği sosyo-ekonomik ve siyasal dönüşüm, hukuk düzenlerini de etkileyecek biçimde yaşamsal bir kırılmaya yol açmıştır. Öyle ki kapitalist ekonominin kurumsallaşarak kalıcılaşması, beraberinde bunun devamlılığını koruyacak siyasal ve hukuksal araçların üretilmesini gerektirmiştir. Sınıfsal varlığının temsiliyetini sağlamak için sürdürdüğü savaşımı[5] kazanan burjuvazi, bu hedefin gerçekleş-

---

açıklama içine oturtmaya çalışan Kelsen, anayasanın tanıdığı yetkilendirme üzerine, anayasaya uygunluk denetimini yapan AYM, yaptığı inceleme sonucunda iptal kararı verdiğinde, aslında olan, anayasanın kural yapımına ilişkin kuralının seçenekli bir yetkilendirme olduğudur. Buna göre yasa koyucu, anayasanın kendisine tanıdığı kural oluşturma yetkisini onun çizdiği çerçevede kullanmakta ya da iptal edilinceye kadar geçerliliğini korumak kaydıyla anayasaya rağmen bir kural koymaktadır. Bu görüş, Kelsen'in anayasanın belirlediği usullere bağlı kalınarak norm yapımını yeğlediği ancak bunun dışına çıkılarak yapılan kural yapımı gerçeğini de dışlayamadığını ortaya koymaktadır (Mehmet Turhan, Anayasa Hukukunda Kelsenci Temalar (Ankara: Hukuk Yayınları, 2017), 36. – 37., 40. – 41., 51. – 56).

[4] Normlar hiyerarşisi kuramının uygulamaya sokuluşunu ifade eden Avrupa modeli, özü itibarıyla siyasal yaşamın belli bir ânında yasama organında oluşan disiplinli çoğunlukların anayasal çerçeveyi zorlayacak aşırı eğilimlere karşı, hukuksal bir dengeleme aracı olarak düşünülmüştür. Kelsen'in bir anlamda norm bütünü içinde geçerlilik güvencesi olarak da öngördüğü ve meşrulaştırdığı Avrupa Modeli, merkezi yapısı sayesinde içtihat birliğini sağlamaktadır. Böylece "anayasal gerçekliğin" orta çıkarılması bakımından daha elverişli görülen bu model, anayasaya aykırı bir kuralın hukuk düzeninde kalmamasının garantisi olarak görülmektedir (İbrahim Ö. Kaboğlu. Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar). (İstanbul: Legal Yayıncılık A.Ş., 16. Baskı, 2021), 332 – 334).

[5] Fransız ve Amerikan Devrimlerinin yarattığı anayasalı, temsili, liberal demokrasilerinin burjuva sınıfına dayanan karakteri salt bir tesadüf olarak algılanmamalıdır. Ayrıntılı bir ekonomi-politik çözümleme için bkz. (Barrington Moore Jr., Diktatörlüğün

tirilmesinde, içeriğini büyük ölçüde kendisinin belirlediği anayasal hukuk düzenlerini[6] kullanmıştır. Böylece siyasal sistemden bütünüyle ya da büyük ölçüde etkisizleştirilerek tasfiye edilen aristokrasinin yerini ticaret ve sanayi burjuvazisi almıştır. Bu dönüşüm, mutlak monarşilerin parlamento merkezli cumhuriyetlere veya meşruti monarşilere evrilmesine neden olmuştur.

Toplumsal zeminde yaşanan bu dalgalanma, kaçınılmaz olarak devletin yönetim şemasının da yeniden tasarlanmasını, siyasal iktidarın egemenlerine dayatmıştır. Böylece, devlet, "modernlik niteliği"ne büründürülerek yeniden biçimlendirilmiş ve zamanla vazgeçil(e)mez unsurlarından birine dönüşen sert anayasanın üstün ve bağlayıcı kurallar bütünlüğüne dayandırılmıştır. Siyasal erklerin anayasal çerçevedeki göreli ayrılığı, devlet yönetimindeki çeşitli odakların, birbirleri karşısında siyasal ve hukuksal bir denetim dengesine konumlandırılması için kurgulanmıştır.

Anayasal erkler ayrılığı düzeni, geçirdiği biçimsel değişimlere karşın özünde farklılaşmayan ve günümüz devlet aygıtının halen egemen sınıfı olan burjuvazinin lunaparkıdır. Bu oyun bahçesindeki "görünür" çatışma konusu, yasama – yürütme gerilimidir ve özellikle geçen yüzyıl itibarıyla kendisini bütün ağırlığıyla duyumsatmaktadır. Yönetsel cihazın ana parçaları arasındaki bu sürtüşmeli ilişki, geçen zaman içinde, parlamentonun önceliğinden yürütmenin güçlendirilmesi eğilimine yönelen bir çizgi izlemiştir. Söz konusu değişimi ve etkilerini, kabul edilen hükûmet modellemelerinde izlemek olanaklıdır. Parlamenter hükûmet sistemlerinden "uzaklaşma ya da sapma" tercihi[7] bunun somut göstergelerindendir.

---

ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü Çev.: Şirin Tekeli – Alâeddin Şenel. (Ankara: Verso Yayıncılık, 1989), 37 126).

[6] Günümüze yoğunlaşan ekonomi-politik bir çözümleme için bkz. (Bob Jessop, Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak Çev.: Ahmet Süreyya Özcan. (Ankara: Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2021), 89 – 134).

[7] Fransa'da 1958 V. Cumhuriyet Anayasasıyla kurulan yarı-başkanlık sistemi ve Türkiye'de 1982 Anayasasıyla Cumhurbaşkanının etkinleştirilmeye başlatılması dikkat çeken iki örnek olarak verilebilir.

Klasik yönetme anlayışına ve devlet aygıtına geri dönülmeksizin ve günün "sınıfsal gereksinimlerinin" karşılanması amacıyla "hızlı", "etkili", "sorgulanmayacak" tarzda kararlar alınabilmesi için yürütmenin güçlendirilmesi sürecine girilmiştir. Böylece, ulusun temsili organı ile yürütme iktidarı arasındaki ilişki ağına sıkıştırılan yönetim olgusu yeniden tasarlanmıştır. Anayasal düzenler, yasamanın görece üstünlüğünden, "anayasanın üstünlüğü ilkesine" geçilerek yeni bir kurumsal tahtereval-liye oturtulmuştur. Bu sayede, siyasal partiler aracılığıyla parsellenen yasama organı, katı anayasanın normatif elbisesine sokulurken; yürütme organının da başkanlık tarzı hükûmet sistemleriyle belli ölçüde özerkleşmesi ya da sıkı parti disiplinini kullanarak kendine daha geniş bir alan açabilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte, II. Paylaşım Savaşı'nın yarattığı kaygı düzeyi, yeni kurumsal dengesinde bir fren düzeneği olarak anayasa yargısını ön plana çıkarmıştır.

Hukuk yoluyla gerçekleştirilen bu "siyasal mühendislik" çabası, kendi hesaplanamazlarını beraberinde doğurmuştur. Öyle ki, yasama ve/veya yürütme işlemlerinin anayasa uygunluğu için öngörülen yargısal denetim mekanizması, verdiği kararlarla, edilgen yapısına karşın siyasetin belirleyici aktörüne dönüşmüştür. AYM'yi anayasal düzenin bir anlamda "tamamlayıcı" siyasal figürü mertebesine çıkaran bu olgu, beraberinde siyasal – hukuksal "olan" / "alan" tartışmasına bir de yargısal boyut katmıştır. Bu tartışmanın ana dinamiğini ise "yorum olgusu"[8] oluş-

[8] Hukuk uygulayıcısının kaçınılmaz faaliyeti olarak gördüğü yorumun, "bilme alanı" olmadığı aksine bir irade alanı olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade eden Gözler, bu saptaması nedeniyle anayasa yargısının meşruiyetine karşı çıkmaktadır. Öyle ki Anayasa yargıçlarının gerçekte yaptıklarının, birbiriyle yarışan anlamlardan birini iradesiyle seçmek olduğunu vurgulamaktadır. Yazarın tezleri hakkında ayrıntılı okuma için bkz. (Kemal Gözler, "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 3, c. 61 (2006): 133 – 146). Yorumun zorunluluğu konusunda Gözler ile aynı düşünceyi paylaşan Oder, Kelsenist yaklaşımın üzerinde durmakta ancak hukuk uygulayıcısının yapabileceği yargısal yorumun, hukuken bağlayıcı olduğunun da altını çizmektedir. Kelsen'nin belirttiği üzere, bu anlamlandırma türü, hukuk yaratıcısı niteliğini haiz otantik yorum olarak adlandırılacaktır. Dolayısıyla var olan hukuksal uyuşmazlığın çözümünde -aslında- son sözü söyleyen de yargısal yorumu yapandır. Bu çerçevede, anayasaların siyasal çoğunlukların partizan tutumlarından korunması ve siyasal hırsların hedefi olmaktan çıkarılması için anayasa yargıçlarının gerçekleştirecekleri otantik yorumla hedeflenen, kurucu metnin içerdiği siyasal değerlerinin normatif anlamda pekiştirilmesidir (Bertil Emrah Oder, Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri, Hukuksal Yöntembilime Da-

turmaktadır. Öyle ki hukuksal meşruiyeti anayasadan kaynaklanan AYM'nin, yetkilerini kullanırken sergilediği belli yargısal davranışlar, kendisine karşı ciddi sorgulamaların yapılmasına neden olmuştur. Mahkemenin "siyasal sorun öğretisine"[9] dayalı olarak geliştirdiği "kendini sınırlandırma"[10] yaklaşımı, siyasal muhalefetin eleştiri konusu olurken; öğretide ve iktidar kanadında tepkiye yol açan davranışı ise kendi yetki

yalı Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2010), 7 – 9).

[9] Yargı organının siyasal alanın içine giren konulara ilişkin olarak hareketsiz kalmasını öngören siyasal sorun yaklaşımı, ABD siyaset ve hukuk tarihinin bir parçası olarak geliştirilmiştir. Sanayi Devrimi'nin hızla dönüştüren koşulları karşında, ABD yargısı, Büyük Ekonomik Bunalıma kadarki süreçte, kararlarını, Anglosakson hukuktan miras, geleneksel ekonomik hakları korumakta kullandığı, "yasaların adil, makul, gerekli ve nesnel bir amaca hizmet etme" ile "sözleşme özgürlüğü" öğretileri ile oluşturmuştur. Ülkenin geçirdiği sarsıntılı toplumsal değişim, devlet yönetimi kadar yargısal uygulamaları da önemli derecede etkilemiştir. Başkan Franklin D. Roosevelt'in yaşanan büyük ekonomik bunalımdan çıkmak için uygulamaya koyduğu New Deal programı bünyesindeki hukuki düzenlemeler, Başkan ile Federal Yüksek Mahkemenin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Cumhuriyetçi eğilimli olması Mahkeme çoğunluğu, Demokrat Başkan Roosevelt'in yasama tekniği zayıf, acil biçimde çıkartılan yasalarının birçoğu hakkında, Mahkemenin anayasaya aykırılık saptamasında bulunmasına yol açmıştır. Mahkeme ve Başkan arasında yaşanan bu çatışma, siyasal sorun öğretisinin de alt yapısını hazırlamış ve Mahkemeyi, siyasal sorunlardan uzak durmasını gerektirecek biçimde kendi kendini sınırlama tutumuna itmiştir. Siyasal sorun öğretisinin alt yapısının hazırlayan koşullar hakkında ayrıntılı okuma için bkz. (Fatih Öztürk, Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Politik Sorun ve Yargısal Aktivizm Doktrini: Anayasal Yargı Denetimi Gerekli Mi? (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2012), 35 – 43).

[10] Net bir tanımının ortaya konamadığı siyasal sorun öğretisi, anayasaya uygunluk bakımından yargısal denetimle temsili demokrasilerin çoğunluk kuralının bağdaştırılması sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahkemenin kendi kendine sınırlandırma davranışında kullandığı usuli teknikler bir davanın esasına girmesinden kaçınmasını sağlarken; maddi teknikler, yargısal usulle çözülemeyecek bir sorunun siyasal alana dahil olduğunu belirterek çözümü siyasal açıdan zorluk çıkaracak anayasal sorunlardan sakınmayı sağlamaktadır. Siyasal sorun öğretisini bu denli bir basit kabule indirgemek pek olanaklı da olmamıştır. Öyle ki ABD Federal Yüksek Mahkemesi, Amerikan toplumunu ciddi derecede etkileyecek siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlara ilişkin çeşitli kararları vermekten de geri durmamıştır (Bakır Çağlar, "Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi, Sentetik Bir Deneme İçin Notlar", Anayasa Yargısı 3 (1986): 139 – 140).

alanını genişletme eğilimini yansıttığı yargısal müdahaleci[11] tutumudur. Bu aşamada yanıtı üzerinde kafa yorulması gereken esaslı konu, siyasallaşma ithamının, sade bir tercih olmanın dışında aynı zamanda bir kaçınılmazlık sorunsalı olup olmadığıdır?

1.2. Siyasal Uyuşmazlıkların Hukuksal Yöntemle Çözümü[12]

20. yy'ın ikinci yarısı itibarıyla etkinliği yaygınlaşarak gelişen ve siyasal sistemi bir anayasal demokrasi[13] olarak tanımlayan yeni dünya

---

[11] Siyasi sorun öğretisi bakımından karşılaşılan tanımlayamama sorunu, yargısal sınırlılığın ihlali olarak nitelendirilen yargısal müdahalecilik açısından da geçerli bir olgudur. Kavrama ilişkin ilk kullanım 1947 yılına kadar geri götürülse de hâlâ ne olduğu konusunda "köşeli" ve üzerinde oydaşılan bir belirleme yapmak henüz mümkün değildir. ABD yargısındaki muhafazakâr ve liberal yargıçların tutum farklılığından kaynaklanıyor gibi gözükse de bu oldukça göreceli bir saptamadır (Taylan Barın, Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş., 2016), 231 – 232). En genel ve basit anlamıyla yargısal denetimin olağan sınırlarının aşılması ve bunun ötesine geçilerek karar verilmesi biçiminde anlaşılan yargısal müdahaleciliğin, "çoğunluk karşıtı aktivizm", "çoğunlukçu aktivizm," "içtihadi maksimalizm", "anayasanın özgün anlamının göz ardı edilmesi" ve "içtihatların göz ardı edilmesi" olarak özetlenen görünümlerinden bahsedilebilir. Ayrıntılı okuma için bkz. (Serdar Korucu, Yargısal Aktivizm, Anayasal Sınırların Yargısal Yollarla Belirlenmesi Sorunu (Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., 2014), 51, 53, 57 – 116). Öğretide kavrama yönelik çok sayıdaki tanımlama ve sınıflandırma denemesini dikkate alarak kavramın, kristalize edilemediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Buna yönelik çok yönlü ayrıntılı bir okuma için bkz. (Ozan Ergül, "Berraklaştırılamayan Bir Kavram: Yargısal Aktivizm", Türkiye Barolar Birliği Dergisi 104: 37 – 54, (2013), s. 38 – 51).

[12] İspanya AYM'nin kurulması sırasında, Mahkemenin C. Schmitt'in belirlediği haliyle siyasi bir organ; H. Kelsen ifade ettiği üzere ise sonuçta bir yargılama makamı olduğuna ilişkin tezler çarpışmıştır. Bu tartışmaları eklektik bir tanımla çözen M. Garcia de Enterria olmuştur. Yargıca göre "AYM'ler siyasal uzlaşmazlıkları hukuki yöntemle çözen organlardır" (Çağlar, "Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi, Sentetik Bir Deneme İçin Notlar", 187).

[13] Demokrasinin hukukla tanımlanması olarak da biçimlendirilen bu kavramlaştırma, J.J.Rousseau'nun genel iradesine dayanan kutsallaştırılmış yasama işleminin ve onun yaratıcısı parlamentonun merkezli demokrasi anlayışının geçirdiği anlam ve tanımlama değişikliğini ifade etmektedir. Seçimsel - hukuksal meşruiyet geriliminde, çoğunluk kuralının tehdidi altına girebilecek hak ve özgürlükler hukukunun korunması için üretilen "anayasal hukuk devleti", bu yeni demokrasi tanımlamasının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, meşruiyet kaynakları çoğullaştırılmakta ve sandık tek başına yeterli görülmemekte; hak ve özgürlükler hukukunun koruyucusu kabul edilen AYM, bir siyaset yapıcı konuma gelmektedir. Ayrıntı okuma için bkz. (Bakır Çağlar,

düzeni, ulus devletin yasama çoğunluklarını ve yürütme aygıtının iktidar baskınlığını, anayasal devlet şeması içinde tutma gayretindedir. Bu anlamda, iç hukuktaki biçimsel hukuk devletinin yetersizlikleri, anayasal-siyasal değerler düzeninin[14] yargısal "garantörü/koruyucusu"[15] AYM'nin işlevsel rolüyle kapatılmaya çalışılmıştır. Böylece anayasal demokrasinin temeline oturtulmak istenen hukuk devleti, anayasa yargısının uygunluk denetimiyle anlamsal içeriğine maddi boyut[16] eklenerek güçlendirilmek istenmiştir.

"Hukukla Kavranan Demokrasi Ya Da Anayasal Demokrasi", Anayasa Yargısı. Sayı 10: 233 – 281, (1993), s. 235 - 239, 242).

[14] Anayasal sistemin öngördüğü değer kalıplarının birbirleriyle çatışması durumunda, bu uyuşmazlığın giderilmesi ve yapılacak anlamsal ve konumsal berraklaştırmayla anayasal düzenin iç uyumu da sağlanmış olacaktır. Özellikle temel hakların gerçek ve gerçek olmayan çatışması ile bunların uyumlaştırılması hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. (O. Korkut Kanadoğlu, Türk ve Alman Anayasa Yargısında Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2000), 45 – 170).

[15] AYM'lerden yerine getirmesi beklenen iki temel işlevden ilki, "hakem olma" iken; diğeri de "bekçi olma" olarak özetlenebilir. Anayasal siyasal düzenin korunmasına yönelik bu işlevlerden hakemlik, devletin yatay ve düşey örgütlenmesine ilişkindir. AYM, her iki erkler ayrılığına uygun olarak biçimlendirilen kurumların anayasal düzen içinde kalarak, yetki çatışmasına girmeksizin ve belli bir dengede işlemesi için kararlar almak durumundadır. Mahkemenin bekçilik işlevi ise anayasal güvence altındaki hak ve özgürlükler bütününün devlet işlem ve eylemlerine karşı korunması biçiminde yerine getirilir (İbrahim Ö. Kaboğlu, Anayasa Yargısı, Avrupa Modeli ve Türkiye (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, 2007), 169 – 178). Pozitifleştirilmiş, anayasanın üstünlüğü ilkesinin etkin bir uygulamaya sahip olabilmesi için gereken kurumsal güvenceyi, yargısal denetim oluşturmaktadır. Bu sayede, çoğu kez soyut ve genel hatlarıyla düzenlenen hak ve özgürlüklerin anlamsal netliğe kavuşması sağlanmakta ve yasama çoğunluklarının çıkardıkları kanunlarla, hak ve özgürlük alanlarının içinin boşaltılarak anlamsızlaştırılmasına engel olunabilmektedir. Böylece anayasaya uygun davranma yükümlülüğü, salt siyasi aktörlerin insafına bırakılmamış olacaktır (Erdal Onar, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler (Ankara, 2003), 140 – 141).

[16] Liberal siyaset anlayışının geliştirdiği biçimsel hukuk devletinin yetersizlikleri, II. Paylaşım Savaşının yıkıcı sonuçlarının da etkisiyle oldukça sert eleştirilmiştir. Özellikle 1949 Bonn Anayasası'nın yapımında temel hakların korunması ve devlet erklerinin anayasal çerçeveye bağlı kalacak biçimde düzenlenişi bağlamında bir sentez yaklaşım tercih edilmiştir. Buna göre AYM aracılığıyla temel hakları, siyasi iktidara

Anayasal demokratik düzenin kurucu kodlarını izlemek, gözetmek ve korumak göreviyle yükümlendirilen AYM'ler için kabul ettirilmesi gereken asıl zorlu iş, siyasal düzenin diğer unsurlarına ve topluma, hukuksal varlığını benimsetmek olmuştur. Meşruiyet sorunu[17] olarak karşımıza çıkan bu durumun kaynağını, mahkemenin görev kapsamının niteliği[18] ve kararlarını verirken kullandığı ölçü normun ideolojik siyasal içeriği oluşturmaktadır. AYM'nin, kurucu iktidarların hazırladığı ve görevini yaparken kullanımına sunduğu hukuksal malzemeyi, anlamlandı-

---

karşı koruma işlevini üstlenecek bir "yargıçlar devleti"- "demokrasi" dengesi kurulmaya çalışılmıştır (Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi, Bir Çalışma Taslağı (İstanbul: BFS Yayınları, 1989), 170).

[17] Klasik anayasacılığın temel sorunsalını oluşturan "siyasal iktidarın sınırlandırılması" olgusu, beraberinde anayasa yargısının evrensel tasarımının da temelini biçimlendirmiştir. Siyasal olanın yönetme tekelinin tartışılmazlığına karşın belli sınırlılıklar için tutulması isteğinden de bir türlü vazgeçil(e)memiştir. "Yönet ama mutlaklaşma" kabulüne dönüşen bu "gereksinimler dengesi", aynı zamanda anayasa yargısının siyasal ve hukuksal meşruiyetini hazırlayan tezlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. "Anayasanın üstünlüğünün sağlanması", "kurumsal zorunluluk", "ekonomik çıkarların temini", "hakların korunması", "anayasal demokrasi" ve "hegemonik koruma" olarak başlıklandırabileceğimiz bu görüşler aynı zamanda mevcut meşruiyet tartışmasının ana girdilerini bize sunmaktadır. Ayrıntılı okuma için bkz. (Ozan Ergül, Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi (Ankara: Adalet Yayınevi, 2007), 69 – 71, 91- 128).

[18] 1990 yılındaki Padova toplantısında, devletin anayasal düzeninin işletilebilmesini güvence altına alan yargısal düzenek(ler) bütünü olarak tanımlanan anayasa yargısının çalışma alanının kapsamı oldukça geniş tutulmuştur. Buna göre:

1) Belirlenmiş yasama işlemlerinin anayasaya uygunluğunun denetimi,
2) Devletin üst derecedeki organlarının işlem ve eylemlerinin anayasaya uygunluğunun denetimi
3) Federatif / bölgeli üniter yapılı devletlerde, merkez-yerel birimler arasındaki yetki kargaşasının sonlandırılması,
4) Anayasa şikayetlerinin sonuca bağlanması,
5) Yerel yönetimlerin anayasal başvurularının çözüme kavuşturulması,
6) Dini vb. toplulukların anayasal başvuruların çözüme kavuşturulması,
7) Yüce Divan yargılaması,
8) Siyasi partilerin anayasaya uygunluklarının denetimi,
9) Seçimlerin anayasa uygunluğunun denetimi,
10) Anayasadaki belli özgülenmiş hakların kullanımının engellenmesinin giderilmesine ilişkin yargılamaların yapılması (Hasan Tunç, Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı (Denetimin Kapsamı ve Organları) (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997), 33 – 34).

rarak somutlaştırma zor(unlu)luğu, tartışmanın "bam telini" meydana getirmektedir. Bu aşamada AYM kararlarına yönelen en büyük itiraz, atanmış[19] bir yargısal kurul olarak seçilmiş/demokratik meşruiyeti olan kişi/kurul/meclislerin ürettiği hukuku denetlemesi ve gerektiğinde geçersiz hale getirmesidir. Anayasadan ve kuruluş kanunundan kaynaklanan hukuksal meşruiyetine karşın AYM'nin uygunluk denetimini iptal kararıyla sonuçlandırması, "negatif bir kural koyuculuk"[20] olarak nitelendirilebilmektedir.

---

[19] AYM'nin hiçbir anlamıyla meşruiyete sahip olamayacağı görüşüne karşın, anayasa yargısı mekanizmasının bu sorununun, çeşitli düzenlemelerle giderilebileceği eleştirel görüşlerin içinde yer almaktadır. AYM'nin görev tanımının netleştirilmesi, üye kompozisyonunda çeşitlilik, üyelerin belirlenme usulü ve nitelikleri; üye sayısı ve görev süreleri, bireysel başvuruları inceleme yetkisinin tanınması ve siyasi partilere yönelik yetkilerinin toplumsal kabul görecek biçimde yeniden öngörülmesi gibi müdahalelerle, AYM yönelik tartışmaların bu boyutunun önemli derecede anlamını yitireceği savunulmaktadır. Ayrıntılı bir okuma için bkz. (Hilal Yazıcı, "Anayasa Mahkemesinin Meşruiyetinin Güçlendirilmesi," içinde Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan Editörler: Alparslan Altan – Engin Yıldırım – Erdal Tercan – Hikmet Tülen -Ali Rıza Çoban (Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2012), 151 – 170).

[20] AYM'nin edilgen yapısına dikkat çeken Beyme, mahkememin anayasal düzeni koruyuculuk görevini yerine getirirken kendini sınırlayan bir hareket tarzı izlemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Aksi halde, aldığı kararlar ile diğer anayasal organlar arasında sistem içi itibarıyla ölçüsüz bir işlevsel ağırlığa sahip olacaktır (Klaus von Beyme, "Alman Anayasa Mahkemesi – Yeni Demokrasiler İçin Bir Model mi?" Çev.: Ersoy Kontacı. in Democracy and Judiciary Symposium 4-6 January 2005 Ed.: Ozan Ergül. (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2006), 91 – 92). Kelsen'in yaptığı bu nitelendirme, mahkemenin demokratik meşruiyetten yoksunluğuna karşın gerçekleştirdiği anayasaya uygunluk denetiminin hukuk dünyasında yarattığı sonuç arasındaki ilişkilenmeye yöneliktir. Mahkemenin hesap vermezliği de öne çıkarılarak yapılan eleştirilerde adeta bir ikinci meclis işlevini yerine getirdiği vurgulanmaktadır. Öyle ki "iptal" kararıyla karşılaşmak istemeyen demokratik meclislerin aslında dolaylı olarak AYM'nin çizdiği yorumsal sınırlılık içinde kalmaya kendini mecbur hissettiğinin altı çizilirken; bu yolla, atanmış yargıçlar kurulunun, yaptığı "olumsuz belirlemelerle" kural yapımına etki ettiği ifade edilmektedir. Yargıyı siyasallaştırma ya da siyaseti yargısallaştırma riskini arttıran anayasal denetimin sadece biçimsel ve usuli sürece ilişkin olması gereği savunulmaktadır (Ergun Özbudun, "Political Origins of The Turkish Constitutional Court and The Problem of Democratic Legitimacy", Democracy and Judiciary Symposium 4-6 January 2005. Ed.: Ozan Ergül. (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2006), 287 – 289).

Gelinen aşamada, anayasal kurumlar dengesinin bozulmaması ve özgürlükler hukukunun korunması bakımından hukuk devletinin derinleştirilmesi anlamına gelen bu yargısal işlev, "genel iradenin" dönüşümünü gerçekleştirmektedir. Bu yönüyle AYM'ler, yorumlama teknikleriyle yasaları tamamlamakta; yasama organlarını belli bir anlam ve içerik oluşturmaya yönlendirerek "eş-yasa koyucuya" sıfatıyla etiketlenmektedirler.[21]

Asli kurucu iktidarın anayasayla yaptığı görevlendirme sonucunda, AYM'ler, siyasal alanın tamamlayıcı parçası olarak düzenlemektedirler. 20. yy'ın ikinci yarısında yaygınlaşan bu tercih, "yargıçlar yönetimi" ya da yargı(çlar) iktidarı tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Siyasal alanın hedefi haline getirilen AYM'ler açısından tartışmayı alevlendiren asıl girdi, mahkemenin kararlarının yol açtığı sonuçlardır. Bu aşamada sorulması gereken bir diğer soru, kararların nasıl oluşturulduğuna ilişkindir. Diğer yargı makamları gibi önüne gelen bir uyuşmazlığı, yargısal usuller çerçevesinde çözüme kavuşturan AYM'leri diğer yargı makamlarından ayıran nokta, kullandığı ölçü normun anayasa olmasıdır. AYM yargıçları, önlerine gelen işin çözüme kavuşturulmasında, anlamsal bağlamda içinin doldurulması gereken birçok kavram kalıbını[22] somutlaştırmak durumundadırlar.

İdeolojik bir siyasal tercihin hukuksal ifadesi olan anayasanın AYM yargıçları tarafından anlamlandırılması, söz konusu kurucu iradenin, başka zaman, mekân ve ortam koşullarında ve iradi olarak yeni bir anlama büründürülmesi faaliyetidir. Bu saptama, aslında çözüme kavuş-

---

[21] İbrahim Ö. Kaboğlu, "Kelsen Modeli 'Sınırları'nda Demokratikleşme Sürecinde Anayasa Yargıçları," Anayasa Yargısı 10 (1993): 396 – 400.

[22] Anayasa yargısını, siyasal sistemde tartışmaya açan ana sorunsal, anayasa yargıcının yorumlama faaliyetini yerine getirirken "özgürlük", "eşitlik", "hakkaniyet", "hukuk devleti" vb. pozitif tanımı yapılamamış kavramların anlamlandırılmasında kendi değerler bütününü kullanmak zorunda kalması ve bunu demokratik meşruiyeti olmayan bir organ olarak yapmasıdır. Yargıç, bu aşamada anayasa hükümlerinin sözüne salt bir sadakat gösterdiğinde, denetimi etkisizleşecek; kuralları kurucu bir irade mantığıyla belli anayasal değerleri korumak biçiminde anlamlandırdığında da hükûmet etme eleştirisiyle karşılaşacaktır. İlk durumun gerekliliğini savunanlar bakımından öne çıkarılan ilk yaklaşım, yargıcın yetkisinin, denetime konu işlemin "uygun usule" göre yapılıp yapılmadığıyla sınırlı olmasıdır. Değer koruyucu yaklaşıma karşı geliştirilen bir diğer öneri ise yargıcın, anayasayı, kurucularının iradesine göre yorumlanmasıdır (Bakır Çağlar, "Anayasa Yargısında Yorum Problemi, Karşılaştırmalı Analizin Katkıları," Anayasa Yargısı 2 (1985): 165 – 166, 168 – 169).

turulamayacak bir duruma işaret etmektedir. Öyle ki mahkemeye yüklenen görevin gerçekleşebilmesinde yapılacak yorum faaliyeti her zaman benzer bir eleştiriyle karşılaşacaktır. Bu olgu, anayasal demokrasiyle hedeflenen yönetim tarzının "açık /zayıf" yönü olarak ele alınabilir.

Anayasa yargısının demokratik meşruiyetinin olmaması ve yorum yoluyla kural koyuculuk yapması itirazlarının önerdiği çözüm ise anayasanın üstünlüğünden vazgeçmek ve anayasa yargısının bütünüyle sistem dışına çıkarılmasıdır. Bu durumda kaçınılmaz olarak yasama çoğunluklarının her yaptığının doğru kabul edileceği çoğunlukçu temsili demokrasi modeline dönüş anlamına gelecektir. Nazi deneyiminin bir daha yaşanmaması düşüncesinin yarattığı "çoğulcu temsili demokrasi" tercihi, siyasal düzenin bütün unsurlarının, eleştirilen yönlerine karşın anayasanın üstünlüğüyle bağlı kılınmasını gerektirmiştir. Bu nedenledir ki baskıcı rejimlere karşı bireyi ve toplumu korumak için düşünülen hukuksal ve siyasal birçok mekanizmanın temelinde, anayasaya uygunluk denetimi ve AYM'ler vardır.

Değişen bu anlayışın kendi içinden ayrıca AYM'lere ilişkin bir eleştiri de çıkmaktadır. Özellikle Mahkemenin değer koruyucu yaklaşımını, hak ve özgürlüklerle kısıtlaması düşüncesinin esas alındığı bu karşı çıkış, hak eksenli yargısal davranışın aynı zamanda yargı organının meşruiyetini pekiştireceği yönündedir.[23]

---

[23] Anayasa yargıcının, kurucu metindeki temel ilkeleri günün değişen koşullarına uygun biçimde belirlerken yasaklayan ve tekelci bir anlayışı benimsemesi, demokrasi, özgürlük, laiklik ve cumhuriyet vb. anayasanın esaslarına zarar vereceğini vurgulayan Turhan, AYM'nin hak temelli bir yaklaşımı tercih ederek özgürlükçü bir yorum geliştirmesini savunmaktadır. R. Dworkin'in haklar tezine yoğunlaşan yazar, uygunluk denetimini gerçekleştirirken AYM'nin ideolojik siyasal değerlerden önce anayasallaştırılmış hak tanımlarını esas alarak karar vermesinin önemine değinmektedir. Hak ve ahlak arasında kesin bir ayrım olmadığını ileri süren Dworkin'in belirttiği "zor davaların" çözümünde, yargıcın ahlaki ilkelere dayanarak takdir yetkisini kullanması gereğinin altını çizen Turhan, anayasa yargıcının, anayasanın "ahlaksal okunuşu"nu yaparken hakları önceleyen yorumlar ile anayasanın anlamlandırılmasını önermekte, demokratik pekişme ve hukuk devleti için önemini yadsımadığı AYM'lerin, müdahaleci olmayan, kendi kendini sınırlayan ve hakları esas alan yaklaşım sergilemesi durumunda, demokrasi olgusu bakımından daha az sorunlu bir konuma geleceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede görev ve yetki alanının daraltılarak daha çok bireysel başvuru ve itiraz yolu ile hak arama kanallarının ön plana çıkarılmasının mahkemenin meşruiyetini arttıracağını savunmaktadır (Mehmet Turhan,

2. ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ ETKİSİ

2.1. 1961 Anayasası'ndan Günümüze AYM'nin Konumlandırılması

Huntington'ın üçe ayırdığı demokratlaşma dalgaları[24]ndan ikincisine dahil edilen Türkiye, çok partili yaşama geçerek yeniden tasarımlanan dünya düzeni içinde Batı'da konumlanmıştır. Bu süreçte, anayasanın üstünlüğü ve hukuk devletini önceleyen 1961 Anayasası'nın çoğulcu parlamenter hükûmet düzeniyle yeni döneme uyum sağlanmaya çalışılmış ilk kez kurulan Türk Anayasa Mahkemesi (TAYM), anayasal demokrasinin yeni kurumlar mimarisindeki en kritik konumlardan birine yerleştirilmiştir. Yürütme erki karşısında yasama ve yargının önemli denge unsurları haline getirilmesine karşın, 1961 anayasal düzeni, 1971 Askeri Müdahalesiyle başlatılan yürütmeyi güçlendirme isteğinden kendini kurtaramamıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinin ekonomi-politik gerekçesini oluşturan neo-liberalizmin Türkiye'de yerleşik hale getirilmesinin önünü açan kurucu metni ise 1982 Anayasası olmuştur. Yeni anayasal-siyasal düzende, daha kısıtlı bir role büründürülen TAYM, yine de son 40 yıl içinde, siyasal alanı etkileyen çeşitli kararlarıyla, tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu durum, aslında mahkemenin kendisine yüklenen anayasal görev sorumluluğunun bir sonucudur. Öyle ki yetki kapsamında[25] yürüttüğü faaliyetlerini, "yorumlayarak" anlamlandırdığı anayasa

---

"Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 3, c. 62 (2007): 390 – 399).

Mahkemenin meşruluk sorunu açısından benzer bir tartışmanın yapıldığı ayrıntılı bir okuma için bkz. (Mehmet Tevfik Gülsoy, Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu (Ankara: Yetkin Yayınları, 2007), 135 – 161).

[24] Başlangıcı Fransız ve Amerikan Burjuva Devrimlerine dayandırılan bu dalga kuramı, otoriterleşme eğilimlerinin baskınlaştığı ters dalgaları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu çerçevede, 1970'ler itibarıyla Portekiz ve İspanya'daki otoriter rejimlerin yıkılmasıyla başlayan üçüncü dalga, 1980'lerin sonu itibarıyla yıkılan Varşova Paktı'ndan ayrılan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımıyla ivmesini arttırmıştır. Ayrıntılı okuma için ayrıca bkz. (Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma Çev.: Ergun Özbudun, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1996), 13 – 22).

[25] TAYM, "yürürlüğü durdurma", "Olağan KHK ve OHAL KHK" ve "anayasa değişikliğinin esastan denetimi" gibi konularda açıkça yetkilendirme olmadan içtihadî olarak yetki genişlemesi gerçekleştirmiştir.

kurallarını uygulamak suretiyle gerçekleştirmektedir. Bu kaçınılmazlık, muhalefet ve iktidar siyasetlerinin her zaman tepki göstermesine neden olmaktadır.

TAYM'ın 1982 Anayasası dönemindeki yargısal davranışçılığını da ortaya çıkaracak bir zamansal bölümleme yapmak anlama kolaylığını arttıracaktır. Buna göre, TAYM'ın karar karakterini etkileyen ilk evre, askeri müdahalenin yoğun etkisini sürdürdüğü 1982 – 1991 arasıdır. Koalisyon hükûmetlerinin hüküm sürdüğü, 1990'lı yıllar boyunca ise mahkemenin oynadığı ikinci dönemi; içtihat istikrarsızlığı[26] örneklerinin sergilendiği ve değer koruyucu yaklaşımdan uzaklaştığı AKP iktidarı dönemi izlemektedir. Bölümleme kapsamında tüketici bir yol izlenmeyecek daha çok siyasal alanda yankı oluşturan, demokratik yaşama ve devlet yönetimine etkisi belirleyici kararlara yer verilmeye çalışılacaktır.

2.2. Dikensiz Gül Bahçesinin İlk Yıllarında AYM (1983 – 1991)

Eylül Darbesi sonrası, "sınırlı çoğulculuğa" ve "siyasetten olabildiğince soğutulan halk katılımına" dayalı; biçimsel bir demokrasi kurgusu, 1982 Anayasasının hukuksal mimarisiyle yürürlüğe sokulmuştur. Anayasal düzende, devlet işlevlerinin erkler arası ilişkilenmesi bakımından, yasama ve yargı karşısında "yürütme" güçlendirilirken[27]; bireyin

---

[26] Emsalle bağlılık ya da önceden verilen kararla devam etmek ya da karara bağlanmış konuların bozulmaması yönündeki anlamlara işaret eden ve "stare decisis" olarak özetlenen "karar sürsün ilkesi", emsal niteliği taşıyan bir karara içkin olarak somutlaşan yorumun, sonrasındaki benzer davalarda verilecek kararlar bakımından belli ölçüde bağlayıcı ya da belirleyici bir güce sahip olmasını ifade eder. ABD ve Britanya hukuklarındaki kadar olmasa da Kara Avrupa'sı sisteminde de belli bir değere sahip olan içtihat devamlılığı, hukuki mantık yürütme faaliyetindeki kanıtlayıcı gerekçelendirmenin karakteristik yönlerinden birini oluşturmaktadır. İçtihat istikrarsızlığına ise yüksek mahkemelerin müstakarlarmış kararlarının sahip oldukları bu otoritenin, "içtihat serbestisi" esasına dayanılarak verilen emsalden dönme kararlarının yarattığı zayıflama yol açmaktadır. TAYM'ın içtihat istikrarsızlığına ilişkin örneklerine yönelik ayrıntılı okuma için bkz. (Ozan Ergül, Anayasa Yargısında Stare Indecisis, Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 1 – 6, 163 – 307).

[27] Anayasa koyucunun yürütmeyi güçlendirme eğiliminin sonucu olan bu tercihi, klasik parlamenter sistemden sapma olarak niteleyebiliriz. Parlamenter kalıpları korumakla birlikte, 1982 Anayasasının öngördüğü hükûmet modeli, başkanlık sistemlerindeki çifte meşruiyetten kaynaklanan "iki başlılık" olgusunun önünü açacak tarzda Cum-

devlet karşısındaki konumlanmasında da öncelik, özgürlük hukuku karşısında otoriteye tanınmıştır.[28]

Ara dönemin bitirildiği 1983 Seçimleri sonrasında, belli bir siyasal denge hassasiyeti içinde, Anavatan Partisi (ANAP) çoğunluk hükûmeti Başbakan T. Özal başkanlığında kurulmuş ve çalışmalarını, neo-liberal ekonomi – politik programı hayata geçirmeye yoğunlaştırmıştır. Siyasal ve toplumsal muhalefetin dışında, TAYM'ın da anayasayı anlamlandırdığı ölçüde siyasal sistemi ve hükûmet politikalarını etkilediğini gözlemlemek mümkündür.

Türkiye'nin yeniden seçimli demokrasiye dönmeye çalıştığı bu evrede, mahkemenin siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamın düzenlenmesine tesir eden kararlar verdiğini saptamak olanaklıdır. Bu kararlardan ilki, TAYM'ın anayasal-siyasal bir değer olan "laiklik ilkesini" anlamlandırmaya çalışarak verdiği, 25. 10. 1983 tarihli, Huzur Partisi hakkındaki kapatma kararıdır[29].

Siyasal sistemin kurucu kodlarına ilişkin yargısal bir hassasiyetle verilen kapatma davasının hemen ertesinde, Mahkeme, 01.03.1984 tarihli kararıyla ilginç biçimde kendini sınırlama davranışı geliştirmiştir. Öyle ki 2972 Sayılı "Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun" aleyhine Ana muhalefet partisi Halkçı Partinin açtığı iptal davasını, seçime ilişkin düzenlemelerin TBMM'nin takdiri ve tercihi olduğunu belirterek reddetmiştir.[30]

Mahkeme, aynı dönemde verdiği iptal kararlarıyla da hükûmetin ekonomik programını etkileyen sonuçlar yaratmıştır. 1984 yılında çıkarılan 3029 Sayılı kanunla yabancıların Türkiye'de mülk edinmesini kolay-

---

hurbaşkanı – Başbakan çatışmasının zeminini hazırlamıştır. Ayrıntılı okuma için bkz. (Bülent Yücel, Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği (Ankara: Adalet Yayınevi, 2009), 244 – 257).

[28] Ayrıntılı okuma için bkz. (Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku (Ankara: Yetkin Yayınları, 11. Baskı, 2010), 62 – 64, 66 – 68).

[29] E. 1983/2, K. 1983/2, K.T.: 25/10/1983 sayılı karar hakkında bir değerlendirme için bkz. (Bülent Yücel, "Türkiye'de Laiklik İlkesinin Siyasi Sistemle Bütünleştirilmesi ve Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partileri Kapatma Kararları Işığında Anlamlandırılması," Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 153-154 c. 12 (2017): 43 – 44). Çok farklı bir dünya görüşünü temsil eden Türkiye Birleşik Komünist Partisi de yine başka bir anayasal değer olarak "demokratik devlet" ilkesine aykırılıktan kapatılmıştır. Karar için bkz. (E. 1990/1, K. 1991/1, K.T.: 16.07.1991).

[30] Kararın ayrıntısı için bkz. (E. 1984/1, K. 1984/2, K.T.: 1.3.1984).

laştıran düzenlemeye ilişkin olarak TAYM, Anayasanın Başlangıç Kısmındaki "karşılıklılık esasını" uluslararası ilişkilerde eşitliği sağlama yönünde bir dengeleme aracı olarak yorumlamış ve düzenlemenin hükûmete, anayasanın öngörmediği derecede geniş yetkiler verdiğini belirterek iptal kararı vermiştir.[31] Bunun yanında aynı Mahkeme kompozisyonu, ANAP Hükûmeti'nin ekonomi programını uygulama konusunda önünü açacak biçimde, 29.2.1984 tarihli ve 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanunun" bazı hükümlerinin iptali için açılan davada, talebi yerinde görmeyerek anayasaya uygunluk saptamasında bulunmuştur.[32]

Askeri Müdahalenin psikolojik vesayetinin yoğunluğunu koruduğu bu günlerde, TAYM'ın eleştiri almaya devam etmesine yol açan bir diğer yargısal faaliyeti, 1991 yılında verdiği "Türban Kararı"dır. Bu yorumlu ret[33] kararında, 2547 sayılı Kanunun ek 17. md'sini iptal etmemekte ancak ilgili yasa hükmünü, anayasaya uygun bulduğu bir anlama kavuşturarak yürürlükte tutmaktadır. TAYM'ın "anayasaya uygun yorum" yöntemini kullandığı bu kararı öğretide sert eleştirilere maruz kalmıştır.[34]

---

[31] TAYM, 3029 sayılı kanunun iptali üzerine çıkarılan 3278 sayılı kanunun anayasaya uygunluk denetiminde de ilk kararındaki gerekçesine sadık kalarak iptal kararı vermiştir. Her iki iptal kararının ayrıntısı için bkz. (E. 1984/14, K. 1985/7, K.T.: 13.06.1985; E. 1986/18, K. 1986/24, K.T.: 09.10.1986). (Korucu, Yargısal Aktivizm, Anayasal Sınırların Yargısal Yollarla Belirlenmesi Sorunu, 64 – 66).

[32] Nihan Yancı Özalp, Türkiye'de Aktivizm ve Kendi Kendini Sınırlandırma Çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Yorumu (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, A.Ş., 2018), 214 – 215. İlgili karar için ayrıca bkz. (E. 1984/9, K. 1985/4, K.T.: 18.02.1985).

[33] Anayasa'da düzenlenmeyen ve mahkemeye de bu yönde herhangi bir yetkilendirme yapılmayan yorumlu ret kararı, TAYM'ın içtihadi olarak geliştirdiği, "anayasanın doğrudan uygulanması" ve "yokluk" kararlarında olduğu gibi esasa ilişkin bir karar tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntılı okuma için bkz. (İsmail Köküsarı, Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş., 2009), 174 – 206).

[34] Anayasaya uygunluk denetimindeki bir hukuk kuralının somutlaştırılmasında ortaya çıkan birden fazla anlamından, anayasaya uygun olanının mahkeme kararıyla saptanmasına dayanan yorumlu ret kararı, kuralın bu anlamıyla yürürlükte tutulmasını sağlayacak tarzda, hakkında açılan iptal davasının reddedilmesini ifade eder. Mahkemenin "koruyucu yorum tekniği" ile geçerliliğini sürdürdüğü hukuk kuralı, bu ha-

Mahkemenin kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarılmasına ilişkin yetki kanununun taşıması gereken ve anayasada öngörülmemiş bazı alt ölçütler[35] geliştirmesi, tipik bir müdahaleci tutum olarak görülmüştür. Bir diğer aktivist tutumu ise "hak ve özgürlük hukukunu" koruma amacıyla OHAL KHK'lerinin nitelendirilmesi anlamında sergilemiştir. Anayasanın 15. ve 122. md.'lerini birlikte yorumlayarak ele aldığı kararında, çıkarılan bir KHK'nin OHAL niteliğinde görülebilmesi için "yer", "süre" ve "konu" ölçütleri geliştirmiş ve bu unsurları içermeyen KHK'leri denetleyebileceği yönünde içtihadî bir yol/kanal açmıştır.[36]

2.3. Anayasal Deli Gömleğinden Çıkma Çabasında AYM (1992 – 2002)

TBMM 19. Dönem Seçimlerinin yapıldığı 20 Ekim 1991 tarihi itibarıyla, Türk siyasal yaşamı, 1982 Anayasasının uygulanması bakımından da önemli değişimlerin yaşanacağı bir aşamaya geçmiştir. Türkiye'nin bu üçüncü koalisyon hükûmetleri[37] döneminde, hak ve özgürlük-

---

liyle yasama organının kendisine yüklediği anlamdan uzaklaşmaktadır. AYM, koruyucu yorum tekniğini "kaçınma ilkesi" veya "ayrılabilirlik öğretisi"ni kullanarak yaşama geçirebilmektedir. Ayrıntılı okuma için bkz. (İsmail Yüksel, Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı (Ankara: Adalet Basım Yayım Dağıtım San.ve Tic. Ltd. Şti., 2013), 15 – 48, 94 – 97). İlgili karar için bkz. (E. 1990/36, K. 1991/8, K.T.: 09.04.1991).

[35] Gözler, yetki kanunu hakkında AYM'nin "ivedilik – zorunluluk – önemlilik" ölçütlerini geliştirmesini, bir tali kurucu iktidar faaliyeti olarak nitelendirmektedir. 1990 yılında oluşturduğu bu kararı, TAYM uzun süre yinelemiştir (Gözler, "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu", 156-157). İlgili karar için ayrıca bkz. (E. 1988/62, K.1990/3, K.T.: 06.02.1990).

[36] Ayrıntılı okuma için bkz. Özalp, Türkiye'de Aktivizm ve Kendi Kendini Sınırlandırma Çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Yorumu, 137 – 144. İlgili karar için bkz. (E. 1991/6, K. 1991/20, K.T: 03.07.1991).

[37] Görev sürelerinin uzunluğu ve özellikle etkin bir icraat programını yürütebilmeleri bakımından "kaybeden" veya "kazanan" olarak nitelendirilen koalisyon hükümetlerinin bu özellikleri, yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişki dengesine göre belirlenmektedir (Fuad Aleskerov, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu, Seçimden Koalisyona, Siyasal Karar Alma (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 144 – 145). 1961 – 1965 birinci koalisyonlar dönemi ve 1973 – 1980 ikinci koalisyonlar döneminden farklı olarak 1991 -2002 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetlerinden bazıları sadece seçime gitme ya da salt koltuk paylaşımının ötesine geçebilmiştir. Belirlenen hükümet programlarını belli ölçüde yaşama geçirebilmiş örnekler bu dönemde söz konusu

lerin alanını genişletici anayasaya değişiklikler yapılmış ve çok parçalı hükûmetler nedeniyle, parlamento merkezli bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Yasama ve yürütme erkleri arasındaki çetin siyasal mücadelenin yaşandığı, hükûmet görev sürelerinin kısaldığı; ekonomik bunalımların ortaya çıktığı, dünyadaki büyük değişimlerin güçlü biçimde Türkiye'yi etkilediği ve ülke içinde büyük siyasal ve hukuksal skandalların yaşandığı bir ortamda, yargı organı olarak TAYM da -harekete geçirildiği ölçüde- verdiği kararlarla siyasetin belirleyici aktörlerinden birine dönüştürülmüştür.

Türkiye'nin bedenine dar gelen 1982 Anayasasının önemli değişiklikler[38] geçirdiği bu dönemde, TBMM ve hükümetler kadar TAYM'ın da verdiği kararlarla gündemi belirleyen / yönlendiren bir işlev gördüğü inkâr edilemez. Refah Partisi (RP)'nin ve devamında Fazilet Partisi (FP)'nin kapatılması davaları[39] ön plana çıksa da farklı dünya görüşlerinin örgütlendiği çok sayıda parti[40], mücadeleci demokrasinin bir gereği olarak anayasanın ideolojik-siyasal "yasak alanını" ihlal ettiği gerekçesiyle kapatılmaktan kurtulamamıştır.

TAYM'ın, hukuk öğretisinde çok ciddi tartışmalara yol açan müdahaleci tutumunun yansımalarından biri, 1983 Seçimleri sonrası başlatılan ekonominin özelleştirilmesi programının[41] hızlandırılarak sürdürüldüğü 1990'ların başında, yine ekonomi siyasetine yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Türk Telekom'un özelleştirilmesine yönelik çıkarılan 509 Sayılı "Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi Kurulması Hakkında Ka-

olabilmiştir. Ayrıntılı okuma için bkz. (Muzaffer Ayhan Kara, Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon (Ankara: BigBang Yayınları, 3. Baskı, 2015), 189 – 386).

[38] 1993, 1995, 1999 ve 2001 Anayasa Değişikliklerinden özellikle ikincisi ve dördüncüsünde yasama organının hak ve özgürlükler kataloğuna yöneldiğini görüyoruz.

[39] RP'nin kapatılması hakkındaki karar için bkz. (E. 1997/1, K. 1998/1, K.T.: 16.01.1998); FP'nin kapatılması hakkındaki karar için bkz. (E. 1999/2, K. 2001/2, K.T.: 22.06.2001).

[40] Sosyalist Parti, Halkın Emek Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Sosyalist Türkiye Partisi, Demokrasi Partisi, Sosyalist Birlik Partisi, Demokrasi ve Değişim Partisi, Emek Partisi ve Demokratik Kitle Partisi, 1992 – 1999 yılları arasında kapatılmıştır.

[41] Bu programı, uygulamaları ve TAYM'ın aldığı pozisyonu değerlenmek amacıyla ayrıntılı bir okuma için bkz. (Bülent Serim, Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme (Ankara: İzgi Yayınları, 1996), 48 – 260).

nun Hükmünde Kararname"nin iptali davasında TAYM, dava sonuçlanıncaya kadar "giderilemeyecek zararları önlemek" amacıyla istenen yürürlüğün durdurulması[42] istemini yerinde görmüştür. Böylece daha önce yetkisizliği nedeniyle yerinde görmediği bu talebi karşılamış ve açık pozitif hukuk temeli olmaksızın, yorum yoluyla içtihadi olarak bir yetki genişlemesi gerçekleştirmiştir.[43]

1995 ve 1996 yıllarında TAYM'ın verdiği iki önemli karar, parlamento siyasetini ilgilendiren sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan ilki, mahkemenin 18 Kasım 1995 tarihinde verdiği kararla[44], seçim sistemindeki çevre barajını, temsilde adalet ilkesine uygun bulmayarak iptal etmesidir. İkinci karar ise seçim sistemini tek barajlı hale getirilmesinin hemen sonrasında, 24 Aralık 1995 günü yapılan 20. Dönem TBMM Seçimlerinin sonuçlarına ilişkindir. Öyle ki kurulan M. Yılmaz Hükûmeti için yapılan güven oylamasıyla "eylemli içtüzük değişikliği"[45] gerçek-

---

[42] TAYM'ın karar hükmünde kullandığı ve "etkinlik sağlama", "dava olgusunun durdurmayı kapsaması", "ihtiyati tedbir olgusu", "çoğa karar veren aza da karar verir yorumu", "yargıcın hukuk boşluğunu doldurması gerekliliği", "yetkinin varlığı için yasaklanmamasının yeterli görülmesi" olarak başlıklandırılan kanıtlayıcı gerekçelerin yetersizliği ile Mahkemenin tali kurucu iktidar yetkisini gasp ettiği yönündeki eleştiri için bkz. (Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2018), 1145 – 1152).

[43] Çoğunlukla alınan kararlar ve karşı oy gerekçeleri hakkında bkz. (E. 1993/ 33, K. 1993 /40 -1 ve 40-2, K.T.: 21.10.1993). Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi. Sayı 29 Cilt 1: 562 – 604. TAYM'ın özelleştirme siyasetini etkileyen asıl belirleyici kararı, 5.5.1994 tarihli ve 3987 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi ile Özelleştirme Sonucunda Doğabilecek İstihdamla İlgili Sorunların Çözümlenmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararnameler Çıkarılması Amacıyla Yetki Verilmesine Dair Kanun" ve bu yetkilendirmeye dayalı olarak çıkarılan KHK'ler hakkında vermiştir. Özelleştirme düzenlemesinin anayasada olmamasına karşın yasaklanmadığı için hükümet tarafından kamulaştırmanın tersi bir işlem olarak yapılabileceğini belirten mahkeme ancak bu işlemlerin de yasayla olması gereğine vurgu yapmıştır. Ayrıntılı okuma için bkz. (Özalp, Türkiye'de Aktivizm ve Kendi Kendini Sınırlandırma Çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Yorumu, 215 – 216). İlgili karar için bkz. (E. 1994/49, K. 1994/45-2, K.T.: 07.07.1994).

[44] Kararın ayrıntılı okuması için bkz. (E. 1995/ 54, K. 1995/59, K.T.: 18.11.1995).

[45] Konuya yönelik bir diğer okumalar için bkz. (Adnan Küçük, "Eylemli İçtüzük Değişikliği Niteliğindeki Parlamento Kararlarına İlişkin Yargısal Denetim ve Anayasa Mahkemesi Kararı Uygulamaları," Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan (İstanbul: Der Yayınları, 2012); (Müberra Algan, "İçtüzük Düzenlemesi Niteliğindeki Parlamento Kararlarının Hukuksal Rejimi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 c. 63 (2014): 687 – 735).

leştirildiğini ileri süren ana muhalefet partisi RP, anayasaya aykırılık iddiasıyla iptal davası açmıştır. Önceki çeşitli kararlarında da işlediği bu iptal gerekçesini, yaptığı inceleme sonunda yerinde bulan TAYM, yaptığı denetim sonucunda, hükûmetin hukuki dayanağını oluşturan parlamento kararını anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Karar üzerine Başbakan M. Yılmaz istifasını sunarak hükûmet düşmüştür.[46]

TAYM'ın siyasal düzenin organlarının ilgilendiren bir diğer "örnek kararı", yasama faaliyetin hızlandırılması için kabul edilen 713 sayılı TBMM İçtüzük değişikliğinin iptaline yönelik olanıdır. Muhalefetin açtığı dava üzerine verdiği kararla, yasama organının kural koyma sürecine yargısal anlamda etkide bulunulmuştur. Mahkeme, bir özel yasama yöntemi olan "temel kanun" uygulaması dışındaki konulara ilişkin genel yasama yöntemini de serileştirecek düzenlemeleri içeren bu içtüzük değişikliğini iptal ederken; demokratik bir parlamento işleyişinin muhalefet ve iktidar dengesi içinde olması gereğine dikkat çekmektedir. Özellikle kararların oluşumunda en geniş ölçüde katılımın ve çoğulculuğun esas alınmasına vurgu yapmaktadır. Bu nedenle de söz konusu çok sesliliğin yasamayı hızlandırma amacına feda edilmemesi yönünde bir tutum sergilemiştir.[47]

2.4. Yürütme Merkezli İktidarın Egemen Olduğu AKP Döneminde AYM

Popülist siyaset anlayışının yaygınlaşarak anayasal ve yönetsel kurumların etkisizleştirildiği bir süreci ifade eden 2000 sonrası dönemin en önemli olgusu kuşkusuz AKP çoğunluk iktidarıdır. Anayasasız-

[46] İlgili karar için bkz. (E. 1996/19, K. 1996/13, K.T.: 14.05.1996). TAYM söz konusu içtihadını çok sonra değişikliğe uğratmıştır. Buna ilişkin ayrıntılı okuma için bkz. (Fahri Bakırcı, "Anayasa Mahkemesinin Eylemli İçtüzük Kuralına İlişkin İçtihat Değişikliğinin Gerekçesi Üzerine", Türkiye Barolar Birliği Dergisi 112 (2014): 282 – 287).

[47] Ozan Ergül, "Anayasa Mahkemesi'nin TBMM İçtüzük Değişikliğini İptal Kararı Işığında Özel Yasama Yöntemine Bir Bakış," Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 c. 51 (2002): 99, 101 – 102. İlgili iptal kararı için bkz. (E. 2001/129, K. 2002/24, K.T.: 31.01.2002).

laş(tır)ma[48] tartışmalarının yapıldığı bu dönemde rekabetçi otoriterizmin tipik özellikleri somutlaştırılmıştır. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan erken seçimlerinin ortaya çıkardığı tek partili çoğunluk iktidarı, geçen 20 yılın sonunda, partiler ittifakının "bir ve tek kişi" yönetimine savrulmuştur. Gelinen aşamada, denetim ve denge mekanizmalarının ortadan kaldırıldığı yeni yönetim mantığı, "biçimsel/sözde" bir erkler ayrılığı şemasına dayanmaktadır.

1982 anayasal düzeninin başlangıçta öngördüğü hükûmet şemasının yapısal anlamda iki kez değişikliğe uğratıldığı AKP iktidarında, TAYM'ın yargısal davranışçılığı da müdahalecilikten; değer koruyucu anlayışın terkine ve kendi kendini sınırlamaya dönüşmüştür. Bu değişim AKP iktidarının ilk yıllarında gerçekleşmemiştir. Aksine mahkemenin özellikle 2002 – 2011 arasındaki aktivist kararları, "farkında olmadan" siyasal iktidarın toplumsal meşruiyetini de güçlendirmiştir.

TAYM'ı toplumsal meşruiyet anlamında sorgulatan ve değişen kompozisyonunun da etkisiyle içtihat istikrarsızlığı örnekleri sergilediği sürece sokan olaylar zincirinin ilk halkasını, 367 Bunalımı"[49] oluşturmaktadır. 11. Cumhurbaşkanının seçimine ilişkin olarak TBMM'de yaşanan yasama tıkanmasının çözümüne ilişkin verdiği karar[50] ile söz konusu tıkanıklığa yargısal anlamda "katkı" sunmuş ve seçimin parlamentoda yapılmasını engellemiştir. Mahkeme, eylemli içtüzük değişikliği temelli kararıyla anayasa değişikliğinin gerekçesi olmuştur. Böylece Türkiye'yi, Cumhurbaşkanını halkın seçtiği, yarı-başkanlık hükûmet sistemi kalıplarına sokmuştur.

---

[48] D. Landau'nun önerdiği ve Türkçeye "suiistimalci/istismarcı anayasacılık" olarak çevrilen yöntemle, var olan anayasal düzenin ideolojik siyasal içeriği boşaltılmakta ve kurumsal yapısı etkisizleştirilmektedir. Böylece yapılan anayasa değişiklikleriyle, anayasacılığın gerçek işlevine karşı bir tür "hukuksal hileyle" kurulması tasarlanan yeni tarz otoriter iktidar için normatif anlamda saha temizliği yapılmaktadır. 2010 ve 2017 Anayasa değişiklikleri yarattıkları siyasal ve hukuksal etki ve sonuçları itibarıyla bu nitelikte düzenlemelerdir. Ayrıntılı bir okuma için bkz. (Kemal Gözler, Elveda Anayasa, 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler (Bursa: Ekin Basın Yayım Dağıtım A.Ş., 2017), 82 – 104).

[49] Konu hakkındaki ayrıntılı okumalar için bkz. (Ece Göztepe, "2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Hukuki Bir Değerlendirmesi, Sevilmeyen Anayasayı Kim Korumak İster", Birikim. 218 (2007): 78); (Sami Selçuk, 2007'nin Hukuk Olayı, Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 27 – 64).

[50] İlgili karar için bkz. (E. 2007/45, K. 2007/54, K.T.: 1.05.2007)

TAYM'a yönelen eleştiri dozu azalmadan verdiği "anayasa değişikliği hakkındaki kanunun" esas denetimini yapması yönündeki müdahaleci kararı hedef tahtasından inmemesini sağlamıştır. Öyle ki "esas incelemesi yapamayacağına" ilişkin kararlarına karşın türban kullanımı sorununun aşılması için gerçekleştirilen ve Anayasanın 10. ve 42. md.'lerinde değişiklik öngören 5735 sayılı kanunu, Anayasanın değiştirilemez maddeler kapsamındaki "cumhuriyetin nitelikleri" bakımından incelemiş ve kanunla yapılanın, değiştirme yasağının ihlali olduğu sonucuna vararak iptal kararı vermiştir.[51]

Mahkemenin, siyasetin muhalefet ve iktidar kanatlarını sürekli kendisi hakkında tartıştıracak tepki çeken diğer iki kararı, İktidar partisinin (AKP) hazine yardımından mahrumiyetine ve Demokratik Toplum Partisi (DTP)'nin ise kapatılmasına yönelik kararları[52]dır.

TAYM'ın son döneme ilişkin olarak verdiği, Türkiye'nin siyasal ve hukuksal yaşamını derinden etkileyen kararı ise tipik bir kendi kendini sınırlandırma örneği olarak önümüzde durmaktadır. 15 Temmuz 2016 kalkışmasını takiben ilan edilen OHAL süresince yürürlük kazandırılan KHK'lere ilişkin açılan davada, Mahkeme, siyasal koşulların da etkisiyle, 668 sayılı OHAL KHK'sinin denetiminden, Anayasanın 148/I,3.c. hükmüne sığınarak kaçınmıştır. Sözel yorumla yetinen TAYM, anayasanın OHAL'in "gerekli kıldığı konu" ölçütünü dikkate almadan iptal talebini reddetmiştir[53]. Böylece açılan "anayasa uygunluk kapısından"

---

[51] Karar açısından yapılan değerlendirme için bkz. (Yusuf Şevki Hakyemez, Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı (Ankara: Yetkin Yayınları, 2009), 77 – 83. TAYM, 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkındaki Kanunun bazı hükümleri için de aynı gerekçelerle esas incelemesi yaparak 07.07.2010 tarih ve E. 2010/49, K. 2010/87 sayılı kararıyla kısmi iptaller gerçekleştirmiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı okuma bkz. (Zafer Üskül, "Türk Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Değişikliklerinin Anayasaya Uygunluğunun Denetlenmesine İlişkin Kararları Üzerine", içinde Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan. Editörler: Alparslan Altan – Engin Yıldırım – Erdal Tercan – Hikmet Tülen -Ali Rıza Çoban (Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2012), 699 – 706).

[52] AKP kararı için bkz. (E. 2008/1, K. 2008/2, K.T.: 30.07.2008); DTP kararı için bkz. (E. 2007/1, K. 2009/4, K.T.: 11.12.2009).

[53] İlgili karar için bkz. (E. 2016/166, K.2016/159, K.T.: 12.10.2016).

AKP'nin OHAL yönetimi yararlanmış ve halin gerekli kılmadığı birçok konuda düzenleme yapmıştır.[54]

SONUÇ

Modern devletler dünyasının 18. yy. itibarıyla geçirdiği değişim dalgalanması nitelik farklılıkları taşımakla birlikte daha da hızlanarak devam etmektedir. Egemenlik olgusu ulusallaşarak siyasal sistemler cumhuriyet mantığına otururken; erkler ayrılığına dayandırılan anayasal düzenlerde de parlamentonun egemenliğinden; anayasanın üstünlüğü ilkesinin esas alındığı yürütme merkezli yönetimlere geçilmiştir. Kendi içinde iki büyük siyasal kırılmanın yaşandığı bu süreçte, önce egemenlik kaynağı dünyevileşmiş ve ardından da çoğunlukçu temsili demokrasiler de yerlerini, çoğulcu anayasal demokrasilere bırakmıştır.

Üst yapıdak gerçekleştirilen bu siyasal ve kurumsal dönüşüm, gerçekte, ekonomik ve toplumsal büyük değişimin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizmin tıkandığı her dönemeçte yarattığı ülkesel, bölgesel ve/veya küresel ölçekli çatışmalar ve savaşlar, işin sonuna gelindiğinde "kartların yeniden karılmasına" yol açmıştır. Bunun doğal uzantısı olarak devletlerin yönetim şemaları için hazırlanan yeni anayasalarla buna uygun hukuki tasarımlar oluşturulmuştur. Kurgulanan anayasal demokrasilerin planlanan işleyiş ilkelerinin dışına çıkmaması; çoğunlukçuluğun yeniden cüretkâr dış siyasalar üreterek var olan arz akışını sekteye uğratmaması ve nihayetinde insan hakları ihlallerinin önlenmesi için AYM'ler yargısal vasiler olarak siyasal sistemlerin içine yerleştirilmiştir.

Anayasa öğretisi AYM'lerin kararları üzerinden yargısal davranışçılığı üzerine yoğunlaşmaktadır. *Marbury v. Madison kararı* başta olmak üzere Dünya'ya da ve Türkiye'de mahkemenin müdahaleci tutumunun birçok örneğine rastlanmaktadır. Bu yadsınamaz gerçekliğin varlığı asıl sorunu ortadan kaldırmamaktadır. Öyle ki anayasa yargısının bütünüyle hukuk sistemi dışına çıkarılması önerisi birkaç özel örnek dışında yaygınlık kazanamamıştır. Aksine demokrasi modeli değiştirildiği için AYM'lere özel bir önem verilmesi söz konusu olmuştur. Anayasa yargısına eleştirel bakan ve daha yaygın olan bir diğer görüş ise Mahkemenin

[54] Ayrıntılı okuma için bkz. (Bülent Yücel, Temsili Demokratik Sistemde Yasama Erki ve Kural Koyma Faaliyetinin Belirleyicileri, (Türkiye Uygulaması Üzerine Bir İnceleme) (Ankara: Adalet Yayınevi, 2. Baskı, 2020), s. 202 – 205).

sistem içi varlığına katlanılabileceği ama kararlarıyla bu sabrı zorlamaması gerektiğini vurgulamaktadır. Mahkemenin siyasallaşmaması gerektiği ve daha çok insan haklarını koruyan bir işlevle ön plana çıkması gerektiği yönündeki bu itirazların cazibesine rağmen bu yaklaşım da "kaçınılmazlık" sorunsalını aşamamaktadır.

Siyasal üretim sonucu olan pozitif hukukun belki de siyasete en bulaşmış görünümü anayasal alana ilişkin olanıdır. Kurucu metinlerin ideolojik siyasal değerler üzerine kurulu yapısı bunun somut göstergesidir. Dünya siyaseti, 1950 sonrası, kurmaya çalıştığı yeni demokrasileri, anayasal çerçeveye oturtmaya çalışırken; öncekinden farklı olarak, bunun izlenmesi/denetlenmesi görevini bir yargı organına yüklemiştir. Ayrıca AYM'lere de görevlerini yaparken, ideolojik-siyasal temeli tartışılmaz bu ölçü normlar sunulmuştur. Dolayısıyla varlık nedeni ve çalışma kaynağı bu denli siyasallaşan bir organı, "saf hukuk" tanımı içine sokmak ya da ondan "karar makinesi" nesnelliği beklemek fazla iyimser bir beklenti olacaktır.

Sonuç itibarıyla kendisine gördürülen işlev bağlamında, "edilgen" bir belirleyici siyasal aktör olan AYM'nin varlığının tartışılması, tarihsel bir geriye dönüştür. Aksine kararlar üzerine yoğunlaşmak, ülkenin hukuk niteliğinin gelişiminde oynadığı rol bakımından olması / olmaması gerekenlerin saptanması bakımından çok daha değerlidir.

KAYNAKÇA

Aleskerov, Fuad, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu. Seçimden Koalisyona, Siyasal Karar Alma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Algan, Müberra. "İçtüzük Düzenlemesi Niteliğindeki Parlamento Kararlarının Hukuksal Rejimi," AÜHFD 4 c. 63 (2014): 687 – 735.

Bakırcı, Fahri. "Anayasa Mahkemesinin Eylemli İçtüzük Kuralına İlişkin İçtihat Değişikliğinin Gerekçesi Üzerine," TBB Dergisi 112 (2014): 257 – 296,

Barın, Taylan. Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş., 2016.

Beyme, Klaus von. "Alman Anayasa Mahkemesi – Yeni Demokrasiler İçin Bir Model mi?" Çev.: Ersoy Kontacı. Democracy and Judiciary Symposium 4-6 January 2005. Ed.: Ozan Ergül. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2006.

Çağlar, Bakır. "Anayasa Yargısında Yorum Problemi, Karşılaştırmalı Analizin Katkıları," Anayasa Yargısı 2 (1985): 163 – 195.

_____. "Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi, Sentetik Bir Deneme İçin Notlar", Anayasa Yargısı 3 (1986): 137 – 187.

_____. Anayasa Bilimi, Bir Çalışma Taslağı. İstanbul: BFS Yayınları, 1989.

_____. "Hukukla Kavranan Demokrasi Ya Da Anayasal Demokrasi", Anayasa Yargısı.10 (1993): 233 – 281.

Ergül, Ozan. "Anayasa Mahkemesi'nin TBMM İçtüzük Değişikliğini İptal Kararı Işığında Özel Yasama Yöntemine Bir Bakış", AÜHFD 4 c. 51 (2002): 99 – 130.

_____. Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi. Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.

_____. "Berraklaştırılamayan Bir Kavram: Yargısal Aktivizm", TBB Dergisi 104 (2013) : 37 – 54.

_____. Anayasa Yargısında Stare Indecisis, Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında İçtihat İstikrarsızlığı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2016.

Gözler, Kemal. "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu", AÜSBFD 3 c. 61 (2006) : 131 – 166.

_____. Elveda Anayasa, 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler. Bursa: Ekin Basın Yayım Dağıtım, 2017.

_____. Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2018.

Göztepe, Ece. "2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Hukuki Bir Değerlendirmesi, Sevilmeyen Anayasayı Kim Korumak İster", Birikim 218 (2007): 69 – 84.

Gülsoy, Mehmet Tevfik Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu Ankara: Yetkin Yayınları, 2007.

Hakyemez, Yusuf Şevki. Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı. Ankara: Yetkin Yayınları, 2009.

Huntington, Samuel P. Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma. Çev.: Ergun Özbudun, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996.

Jessop, Bob. Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak. Çev.: Ahmet Süreyya Özcan. Ankara: Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2021.

Kaboğlu, İbrahim Ö. "Kelsen Modeli 'Sınırları'nda Demokratikleşme Sürecinde Anayasa Yargıçları", Anayasa Yargısı 10 (1993): 381 – 408.

_____. Anayasa Yargısı, Avrupa Modeli ve Türkiye. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, 2007.

_____. Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar). İstanbul: Legal Yayıncılık A.Ş., 16. Baskı, 2021.

Kanadoğlu, O. Korkut. Türk ve Alman Anayasa Yargısında Anayasal Değerlerin Çatışması ve Uyumlaştırılması. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2000.

Kara, Muzaffer Ayhan. Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon. Ankara: BigBang Yayınları, 3. Baskı, 2015.

Korucu, Serdar. Yargısal Aktivizm, Anayasal Sınırların Yargısal Yollarla Belirlenmesi Sorunu. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., 2014.

Köküsarı, İsmail. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş., 2009.

Küçük, Adnan. "Eylemli İçtüzük Değişikliği Niteliğindeki Parlamento Kararlarına İlişkin Yargısal Denetim ve Anayasa Mahkemesi Kararı Uygulamaları," Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan. İstanbul: Der Yayınları, 2012.

Moore Jr., Barrington. Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü. Çev.: Şirin Tekeli – Alâeddin Şenel. Ankara: Verso Yayıncılık, 1989.

Oder, Bertil Emrah. Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri, Hukuksal Yöntembilime Dayalı Karşılaştırmalı Bir Araştırma. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2010.

Onar, Erdal. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler. Ankara, 2003.

Özalp, Nihan Yancı. Türkiye'de Aktivizm ve Kendi Kendini Sınırlandırma Çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Yargısal Yorumu. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, A.Ş., 2018.

Özbudun, Ergun. "Political Origins of The Turkish Constitutional Court and The Problem of Democratic Legitimacy," Democracy and Judiciary Symposium 4-6 January 2005. Ed.: Ozan Ergül. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2006.

_____. Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 11. Baskı, 2010.

Öztürk, Fatih. Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Politik Sorun ve Yargısal Aktivizm Doktrini: Anayasal Yargı Denetimi Gerekli Mi? İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2012.

Pierson, Christopher. Modern Devlet. Çev.: Dilek Hattatoğlu. İstanbul Çivi Yazıları, 2000.

Poggi, Gianfranco. Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği. Çev.: Aysun Babacan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007.

Selçuk, Sami. 2007'nin Hukuk Olayı, Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

Serim, Bülent. Anayasa ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özelleştirme. Ankara: İzgi Yayınları, 1996.

Tunç, Hasan. Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı (Denetimin Kapsamı ve Organları). Ankara: Yetkin Yayınları, 1997.

Turhan, Mehmet. "Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı," AÜSBFD 3 c. 62 (2007): 379 – 404.

_____. Anayasa Hukukunda Kelsenci Temalar. Ankara: Hukuk Yayınları, 2017.

Üskül, Zafer. "Türk Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa Değişikliklerinin Anayasaya Uygunluğunun Denetlenmesine İlişkin Kararları Üzerine," Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan. Editörler: Alparslan Altan – Engin Yıldırım – Erdal Tercan – Hikmet Tülen - Ali Rıza Çoban. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2012.

Yazıcı, Hilal. "Anayasa Mahkemesinin Meşruiyetinin Güçlendirilmesi," Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan. Editörler: Alparslan Altan – Engin Yıldırım – Erdal Tercan – Hikmet Tülen -Ali Rıza Çoban. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2012.

Yücel, Bülent. Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

_____. "Türkiye'de Laiklik İlkesinin Siyasi Sistemle Bütünleştirilmesi ve Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partileri Kapatma Kararları

Işığında Anlamlandırılması" Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 153 – 154 c. 12 (2017): 31 – 59.

_____. Temsili Demokratik Sistemde Yasama Erki ve Kural Koyma Faaliyetinin Belirleyicileri, (Türkiye Uygulaması Üzerine Bir İnceleme). Ankara: Adalet Yayınevi, 2. Baskı, 2020.

Yüksel, İsmail. Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.